

ЕКОЛОГІЧНО-ОРІЄНТОВАНА ПЕДАГОГІКА ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЕКОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

ENVIRONMENTALLY-ORIENTED PEDAGOGY AS A FACTOR FOR THE FORMATION OF ECOCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS

Стаття присвячена одному з аспектів компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців в освітньому процесі закладу вищої освіти – формуванню екокультурної компетентності майбутніх учителів.

У статті визначено сутність поняття «екокультурна компетентність», розкрито її функції (мотиваційно-спонукальна, гностична, емоційно-вольова, технологічна, рефлексивна), принципи (природовідповідності, культуровідповідності, екогуманізму). Науково обґрунтовано значення екологічно-орієнтованої педагогіки як чинника формування екокультурної компетентності майбутніх учителів, що ґрунтується на принципах природовідповідності, екології соціального середовища, екології внутрішнього світу людини, екологізації освітнього процесу.

Визначено педагогічні умови зазначеного процесу (спрямованість освітнього процесу в закладі вищої освіти на розвиток особистості студента як індивідуальності та професіонала, здатного до еколого-педагогічної діяльності; екологічна обізнаність викладачів, їх готовність до професійної інтеграції в процесі формування екологічної компетентності студентів; реалізація синтезу природничого, соціально-екологічного, психолого-педагогічного, еколого-методичного складників підготовки випускників закладів вищої освіти до професійної еколого-педагогічної діяльності; єдність теоретичної та практичної підготовки студентів; активізація аксіологічного потенціалу студентів на всіх ступенях екологічної освіти; заохочення студентів до активної еколого-мотивованої діяльності).

Теоретично обґрунтовано методологічні підходи (аксіологічний, діяльнісний, синергетичний, особистісно-орієнтований) до формування екокультурної компетентності майбутніх учителів і з'ясовано їх мультиплікативність (перетин, взаємодія, взаємодоповнення).

Доведено, що ефективність процесу формування екокультурної компетентності значно підвищиться, якщо педагогічне управління цим процесом здійснюється на основі міждисциплінарного підходу.

Ключові слова: екокультурна компетентність, формування екокультурної компетентності майбутніх учителів, мультиплікативність методологічних підходів,

педагогічні умови, екологічно-орієнтована педагогіка, освітній процес закладу вищої освіти.

The article is devoted to one aspect of the competence approach to training future professionals in the educational process of a higher education institution – the formation of eco-cultural competence of future teachers.

The article defines the essence of the concept of "eco-cultural competence", reveals its functions (motivational, gnostic, emotional-volitional, technological, reflexive), principles (nature compliance, cultural conformity, ecogumanism).

The importance of ecologically oriented pedagogy as a factor of formation of eco-cultural competence of future teachers is substantiated, which is based on the principles of nature correspondence, ecology of social environment, ecology of the inner world of man, ecologization of educational process.

The pedagogical conditions of this process (the orientation of the educational process in the institution of higher education on the development of the personality of the student as an individual and professional capable of ecological-pedagogical activity; ecological awareness of teachers, their readiness for professional integration in the process of formation of ecological processes; social-ecological, psychological-pedagogical, ecological-methodological components of preparation of graduates of higher education institutions for professional ecological-unity of theoretical and practical training of students; activation of students' axiological potential at all stages of environmental education; encouragement of students to active ecologically-motivated activities).

The methodological approaches (axiological, activity, synergetic, personality-oriented) to the formation of eco-cultural competence of future teachers are theoretically substantiated and their multiplicity (intersection, interaction, complementarity) is determined.

It is proved that the effectiveness of the process of formation of eco-cultural competence will be significantly improved if pedagogical management of this process is carried out on the basis of a multidisciplinary approach.

Key words: eco-cultural competence, formation of eco-cultural competence of future teachers, multiplicity of methodological approaches, pedagogical conditions, ecologically-oriented pedagogy, educational process of higher education institution.

УДК 37.011.32+37.026+504+165.74
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-19-1-6>

Бартенєва І.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Останніми десятиріччями термін «екологія» став більш розповсюдженим. Часто йдеться про екологізацію всіх наук, екологічність виробництва, екологію промислових комплексів, живих систем і навіть про «екологічного героя» в художній літературі. Сучасні екологічні труднощі значно впливають на педагогіку.

Ставлення людини до навколишнього середовища залежить від міцності фундаменту екологічних знань, емоційного ставлення до природи. Одним із можливих засобів вирішення екологічних питань є формування екокультурної компетентності майбутніх педагогів, які в діяльності будуть виховувати благоговіння людини перед життям. Формування такого ставлення здобувачів вищої

освіти до життя може стати запорукою конструктивного діалогу людини з природою в контексті світогляду співтворчості [1, с. 123].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дбайливе ставлення до довкілля, запобігання екологічній катастрофі, загибелі природи є «збереження людини як біосоціальної структури» (В. Степін), людини, яка здатна усунути вичерпаність можливостей екстенсивного шляху розвитку людства.

Вища школа, на думку Н. Андрєєвої, повинна реалізовувати такі цілі згідно з темою дослідження: оволодіння здобувачами вищої освіти знаннями узагальненого комплексного характеру; здійснення інтегративного підходу до формування екологічних цінностей; реалізація системного підходу до дослідження питання функціонування природи та суспільства; побудова ековідповідного освітнього процесу.

Підвищення рівня сформованості екокультурної компетентності майбутніх учителів неможливе без унесення в освітній процес нових, екоцентричних компонентів, які впливають на їхню професійну підготовку.

Існують культурологічний, етичний, педагогічний рівні дослідження екокультурної компетентності особистості (І. Сафронов, Т. Мишаткіна, Н. Реймерс, Ф. Шипунов та інші). На педагогічному рівні екокультурна компетентність інтегрує екогуманістичний світогляд, систему екологічних знань, умінь, здібностей, ставлень, ціннісних орієнтацій з метою формування цілісної природо-орієнтованої картини світу (О. Тавстуха).

С. Дерябо, В. Ясвіним доведено, що в процесі розвитку особистості здобувача вищої освіти гуманітарна підготовка виконує інтегративну, узагальнювальну, мотиваційну, діяльнісну функції, єдність і взаємозв'язок яких забезпечує ефективність реалізації цілей екологізації вищої освіти.

Особливе значення має екологічна освіта для студентів педагогічних закладів вищої освіти, які разом із загальним високим рівнем екологічної культури мають опанувати методику екологічної виховної роботи.

Здобувач вищої освіти з високим рівнем сформованості екокультурної компетентності володіє глибокими, системними науковими знаннями в галузі екології; проявляє потребу в пізнанні навколишнього середовища; характеризується знанням норм і правил поведінки в природі; володіє засобами раціональної екологічної діяльності, прийомами раціонального використання природо-ресурсного потенціалу; виявляє чуйність і шанобливе ставлення до людей, себе, всіх живих істот у природі; приймає екологічно правильні рішення; здійснює екологічно доцільні дії тощо [2, с. 64].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах сьогодення сус-

пільство відчуває потребу в компетентній особистості, яка на основі самостійного критичного мислення й відповідальності буде готовою і здатною не лише визначати екологічні проблеми, знаходити раціональні шляхи вирішення їх, а й запобігати виникненню останніх.

Система національної освіти вищої школи має забезпечити підготовку молодого покоління, спроможного вийти зі стану екологічної кризи, подолавши споживацьке ставлення до природи.

Проблема виховання людини, здатної гармонійно взаємодіяти з природним середовищем, що її оточує, розглядається в умовах Нової української школи як одна з пріоритетних. Отже, необхідним є пошук педагогічних умов і чинників формування екокультурної компетентності майбутніх учителів.

Мета статті – науково обґрунтувати значення екологічно-орієнтованої педагогіки як чинника формування екокультурної компетентності майбутніх учителів і педагогічні умови зазначеного процесу.

Виклад основного матеріалу. Екокультурна компетентність – це системна інтегративна якість особистості, яка характеризує здатність вирішувати різного рівня завдання в життєвих ситуаціях і професійній діяльності на основі сформованих цінностей, мотивів, досвіду, індивідуальних особливостей, потреб.

Термін «екокультурна компетентність» має універсальний, міждисциплінарний, інтегральний, соціокультурний характер. Принципами формування екокультурної компетентності як чинника підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти учнів є принцип природовідповідності, принцип культуровідповідності, принцип екогуманізму. Необхідними складниками екокультурної компетентності особистості є сформована екологічна свідомість, мотивація екологічної поведінки, розвинене екологічне мислення, екоетичні цінності, естетичне сприйняття середовища, властивості особистості (відповідальність, креативність, емпатія, сформована культура здоров'язбереження), свідомо екологічна діяльність як у професійній галузі, так і в повсякденному житті індивіда.

Ми вважаємо, що основними функціями екокультурної компетентності вчителя (майбутнього вчителя) є мотиваційно-спонукальна (стимулює вчителя до реалізації свого творчого потенціалу у сфері еколого-педагогічної діяльності); гностична (активізує самоосвітню діяльність учителя в екологічній сфері); емоційно-вольова (актуалізує здатність учителя до прояву витримки, наполегливості, мобілізації свої зусиль до подолання труднощів у процесі екологічного виховання та освіти молоді); технологічна (реалізація індивідуальної системи професійних еколого-педагогічних знань, умінь, навичок у реальному освітньому процесі); рефлексивна (систематичний самоаналіз учите-

лем свого рівня професійної еколого-педагогічної діяльності та розроблення на цій основі програм самовдосконалення у сфері екологічного виховання й освіти молоді).

Стосовно професійної педагогічної діяльності сутністю екокультурної компетентності є теоретична, практична готовність педагога до здійснення екологічної освіти учнів. Екокультурна компетентність педагога – це знання основ природничих наук, екології, екологічна освіта, здатність до діяльності зі збереження навколишнього середовища тощо.

Характерна особливість ефекту мультиплікативності загальновідома й полягає у здатності нарощувати прогнозований результат, суттєво більший за сумарний. Цей ефект виявляється за певних обставин, що передбачають урахування найбільш суттєвих чинників, які впливають на досліджуваний процес і не вступають у протиріччя один із одним.

Ми досліджували мультиплікативність методологічних підходів до формування екокультурної компетентності майбутніх учителів і визначили їх, а саме: аксіологічний, діяльнісний, синергетичний, особистісно-орієнтований тощо. Синергетичний підхід до процесу формування екокультурної компетентності майбутніх учителів вимагає взаємопов'язаного розвитку всіх складників цього феномена в їх взаємозалежності, взаємному впливові один на одного й на інтегруючий результат – рівень сформованості екокультурної компетентності особистості, який виявляється як у ставленні людини до природи, осмисленні законів її розвитку, так і в діяльності індивіда.

Для забезпечення ефективності процесу формування екокультурної компетентності майбутніх учителів визначено комплекс педагогічних умов: спрямованість освітнього процесу в закладі вищої освіти на розвиток особистості студента як індивідуальності та професіонала, здатного до еколого-педагогічної діяльності; екологічна обізнаність викладачів, їх готовність до професійної інтеграції в процесі формування екологічної компетентності студентів; реалізація синтезу природничого, соціально-екологічного, психолого-педагогічного, еколого-методичного складників підготовки випускників закладів вищої освіти до професійної еколого-педагогічної діяльності; єдність теоретичної та практичної підготовки студентів; активізація аксіологічного потенціалу студентів на всіх ступенях екологічної освіти; заохочення студентів до активної еколого-мотивованої діяльності [3, с. 13].

Це свідчать про мультиплікативність (тобто перетин, взаємодія, взаємодоповнення) педагогічних умов. Отже, комплексне впровадження визначених педагогічних умов в освітній процес закладу вищої освіти дає мультиплікативний ефект їх впливу на формування екокультурної компетентності майбутніх учителів.

Актуальними видами екокультурної діяльності є мисленнєва діяльність у науковій, освітній, культурологічній галузі з дослідження питань формування й розвитку екологічної культури, мотивація екологічної поведінки особистості; упровадження здорового способу життя, опанування культури здоров'язбереження; творча художня діяльність, що народжує витвори мистецтва, які відображають красу нашої землі, любов до всього живого і є компонентом свідомої екологічної діяльності. Моральними засадами екологічної діяльності майбутніх учителів є відмова від байдужості до антиекологічної поведінки людей, які оточують, громадянська мужність, потреба для викриття правопорушень і злочинів стосовно охорони довкілля і здоров'я людини. Ефективність екологічної діяльності залежить від правильної орієнтації всіх видів і форм діяльності в системі «суспільство-природа», розвитку ініціативи й активності громадян, культури здійснення природоохоронної, ресурсозберігаючої діяльності та відсутність формалізму в цій роботі [4, с. 156].

У навчанні майбутніх учителів необхідне сполучення пізнавальної і практичної діяльності: набуття знань про закономірності розвитку життя й умов екоеволюції людини та природи, практичне застосування знань у природоохоронній діяльності. Імітаційні та ділові ігри є засобом екологічної діяльності, якщо під час гри відбувається обговорення екологічних проблем і набуття організаційних і розумових навичок їх розв'язання. Творче мислення студентів є необхідною умовою ефективності розв'язання екологічних проблем, адже вони виникають як зіткнення різних ціннісних і професійних пріоритетів, видів світосприйняття.

Успішність процесу соціалізації та професійного становлення майбутніх учителів залежить від рівня організації соціально-педагогічної роботи в студентському середовищі, зокрема залучення студентів до різноманітних видів колективної діяльності. Технологія колективного творчого виховання дає можливість удосконалювати пізнавально-світоглядну, емоційно-вольову та дієву сфери особистості студента. Однією з форм колективної діяльності творчої діяльності є проектна діяльність. Проектна технологія має інтегративний характер і є фактично освітньою. Використання в педагогічній практиці технології екологічних проектів навчає здобувачів вищої освіти самостійно думати, знаходити та вирішувати проблеми, використовуючи для цього знання з різних галузей. Студенти вчаться прогнозувати результати, можливі наслідки різних варіантів рішення, формують уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Відчуженість від природного оточення призводить до нездатності зрозуміти його проблеми та співпереживати. Метод проектів дає студентам змогу тісно взаємодіяти з природними об'єктами,

бачити проблему, розуміти її сутність і шукати шляхи розв'язання. Співпереживання природному оточенню зумовлює прагнення вирішити труднощі та бажання діяти.

На формування екокультурної компетентності майбутніх учителів впливають певні чинники. Чинником формування екокультурної компетентності майбутніх учителів, на нашу думку, є екологічно-орієнтована педагогіка, яка ґрунтується на принципах природовідповідності, екології соціального середовища, екології внутрішнього світу людини, екологізації освітнього процесу.

Якщо соціальне середовище створюють люди (батьки, вчителі, викладачі, однокласники, однокласники та ін.), то не можна розглядати екологію соціального середовища поза зв'язком з екологією внутрішнього світу людини. Вона пов'язана з вихованням високоморальної особистості, екологічної свідомості, екологічної культури, екологічного мислення.

Висновки. Ефективність процесу формування екокультурної компетентності значно підвищиться, якщо педагогічне управління цим процесом здійснюється на основі міждисциплінарного підходу до екологічної освіти в межах інтеграції циклів природничої, екологічної, психолого-педагогічної, методичної підготовки майбутніх учителів; принципу відображення у змісті екологічної освіти регіональної специфіки; урахування індивідуальних особливостей студентів; професійної інтеграції всіх учасників процесу формування екокультурної компетентності; розвитку рефлексивної культури майбутнього педагога; стимулювання самоосвіт-

ньої діяльності в екологічній сфері. Вищезазначене й довело мультиплікативність методологічних підходів до формування екокультурної компетентності майбутніх учителів в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Проведене дослідження не претендує на повноту розгляду всіх сторін формування екокультурної компетентності майбутніх учителів. Необхідно подальше вивчення цієї теми в таких напрямках, як визначення інших чинників, що впливають на формування екокультурної компетентності майбутніх учителів, їх взаємодії; пошук інших педагогічних умов формування екокультурної компетентності майбутніх учителів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Основи екології та екологічного права : навчальний посібник / за заг. ред. Ю.Д. Бойчука і М.В. Шульги. Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. 352 с.
2. Пузир Т.М. Екологічна освіта на шляху до сталого розвитку. *Проблеми сучасної екологічної освіти* : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 10-річчю факультету екології і сталого розвитку. Київ, 2014. С. 64–65.
3. Пономарьова Г.Ф. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів педагогічного коледжу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Теорія та історія педагогіки». Кіровоград, 1997. 19 с.
4. Шаповал Л.М. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50–80 рр. ХХ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Харків, 2000. 217 с.